

The crisis of contemporary family and lack of meaning / Criza familiei contemporane și lipsa de sens

Elena-Claudia Rusu

Department of Psychology and Educational Sciences, Spiru Haret University, Bucharest

Address correspondence to: Elena-Claudia Rusu, Department of Psychology and Educational Sciences, Spiru Haret University, Str. Fabricii, Nr. 46G, sector 6, Bucharest, Romania. Ph.:+4 0744207784; E-mail: claudiaerusu@yahoo.com

Abstract

In psychotherapeutic practice, regardless of the type, be it individual therapy, group therapy or family therapy, clients always bring into discussion problems regarding their personal and family life. As psychotherapists, we have the role of guiding the client in discovering the solution for his family related problem, whether it is regarding the difficulties of being a single parent, the generation gap conflict (parents-children), or the psycho-socio-cultural setting given by children whose parents work abroad, to recall only a few of today's recurring themes of the therapeutic team, psychotherapist-client/patient. However, lately, we have discovered as a background problem and most likely as a deep cause in many of today's family related matters, an acute lack of meaning in family members regarding not only their destiny as a whole, but as individuals as well. Besides this, an alarming phenomenon is that many young adults avoid marriage and building a family, substituting it with a "no strings attached" type of relationships, called "consensual union" in today's society. In psychotherapeutic intervention, the specialist has a double task: the therapeutic one and the educational one. Thus, the therapist can and must be committed in helping the client give meaning to his life and make a conscious and informed choice regarding his domestic future. In both cases, including the spiritual dimension of the human being and of the family plays a fundamental role in his later evolution.

Keywords: family, crisis, meaning, religion, psychotherapy.

Familia? La ce bun?

De ceva vreme specialiștii, în special psihologii și sociologii semnalează că familia contemporană trece printr-o perioadă de criză; o criză ce a început acum zeci de ani și nu știm când și cum se va termina. Sau poate că știm, dar nu vrem să ne uităm în acea direcție pentru că nu ne place ceea ce vedem, cel puțin unora dintre noi.

Ceea ce se observă, din perspectiva psihoterapeutului, este un fenomen pe cât de frecvent, pe atât de îngrijorător: *mulți dintre tinerii români nu mai doresc să întemeieze o familie.*

Acestor tineri li se poate alcătui un „profil psihologic”, deși această sintagmă poate suna pretențios: au vârste între 20 și 35 de ani; sunt absolvenți ai, cel puțin, unei facultăți; lucrează, de obicei într-un mediu corporatist, dar pot activa și în alte tipuri de organizații; au un nivel al veniturilor care le permite să se întrețină singuri și să își permită anumite plăceri (îmbrăcăminte de firmă, device-uri de ultimă oră, excursii în străinătate de mai multe ori într-un an etc.)

De cele mai multe ori, ei prezintă dificultăți în a iniția sau menține o relație de cuplu de lungă durată, care să depășească un an de zile.

Această categorie poate fi denumită „oamenii de weekend”, deoarece cinci zile dintr-o săptămână muncesc între 10 și 14 ore pe zi, iar în weekend, adică începând de vineri seara până luni dimineața se implică în diverse tipuri de loisir, de activități gospodărești, de hobby-uri și alte activități, care, conform propriilor declarații, exced ca timp cele două zile și jumătate rămase libere.

Uneori lucrează și în weekend. Sunt plătiți pentru orele suplimentare. Se simt valorizați pentru munca pe care o fac și sunt mulțumiți de remunerație. Cu acești bani își permit să plătească medicii și psihoterapeuții la care ajung din cauza sindromului de oboseală cronică, a depresiei, anxietății, stresului, a tensiunii și presiunii psihice enorme care este exercitată asupra lor de conducerile instituțiilor în care lucrează și de grupul de muncă din care fac parte, încărcat cu patologii specifice organizaționale (conflicte de muncă greșit gestionate sau negestionate, formale și informale; angajați cu tulburări de personalitate și alte tulburări psihice nediagnosticate; modalități de comunicare defectuoasă și inefficientă etc.)

Doar o parte dintre ei au preocuparea și capacitatea de autoanaliză și încep să înțeleagă că ceva nu este în regulă cu ei, cu viața lor care parcă trece pe lângă ei. Unii afirmă că se simt asemenea unor „sclavi pe plantație”, „roboți” ce sunt înghițiți de un sistem (corporația/organizația) care nu dă, în realitate, doi bani pe ei ca persoane, ca oameni, în ciuda tuturor *training*-urilor și *vouchere*-lor pentru sănătate (masaj, saună, fitness, analize medicale etc.). Adesea aud că vin dinspre ei strigăte disperate de ajutor, iar unii chiar doresc sincer să învețe să funcționeze altfel, adică *să trăiască*.

Cu siguranță că există și alte tipuri de tineri nu își doresc familie. Cei care sunt remunerați cu un salariu minim pe economie sau puțin mai mare decât acesta invocă motivul financiar ca primordial în evitarea întemeierii unei familii: banii puțini și condițiile improprii de locuit sunt obstacole pentru ei.

Adeseori se adaugă și unora și altora *promiscuitatea* în care ajung să trăiască. Acești tineri trec cu superficialitate, rapiditate și dramatism dintr-o relație în alta, întrețin relații sexuale cu mai mulți parteneri în paralel, fac „sex sportiv” fără obligații, fără implicare emoțională, fără planuri de viitor. Adesea apar „complicațiile”: copiii nedorți avortați mult prea ușor, uciși fără conștiință și conștiință sau – într-un caz „mai bun” – născuți și lăsați prin spitale, în case de copii sau pe la rude.

În spațiul românesc, practicarea *psihologiei transgeneraționale* a contribuit la formularea unei concluzii ce privește o realitate dureroasă: *avorturile reprezintă o traumă națională*. Suntem un popor care ne sinucidem ca popor și ne mirăm de ce nu ne merge bine, de ce suntem plini de boli, traume sufletești teribile, prinși și amețiți într-o derivă cumplită pe care tinerii o „rezolvă” prin alcool și droguri, prin fuga în lumea virtuală oferită de jocurile video și internet, iar bătrânii prin valuri de nemulțumire și frustrări bombănite în fața televizorului, la vreo coadă în piață sau când așteaptă la doctor.

În acest timp, mergem la serviciu în exces pentru bani și confort, unii, pentru a subzista la limita dintre decență și sărăcie, alții. Astfel, timpul necesar pentru a sta de vorbă cu copiii, pentru a mânca alături de ceilalți membri ai familiei, pentru a face lucruri *împreună* s-a scurtat mult, foarte mult și progresiv după 1990: „Idea ca omul să ajungă acasă tot mai rar, să își găsească satisfacția profesională, socială și altele numai la serviciu a condus la formarea generației *yuppies*. Locuințele lor parcă sunt camere de hotel nelocuite, comunicarea autentică cu familia este aproape nulă. Ei se căsătoresc și fac copii din ce în ce mai târziu, pentru că prioritară este cariera. Copiii lor cresc la *after-school* și parcă nu au părinți. Prea preocupați de a bifa țintele propuse de manuale de management sau de reviste lucioase, acești părinți sunt total acaparați de serviciu. Copiii lor suferă și, de cele mai multe ori, vor avea probleme la maturitate. Uneori timpul petrecut cu propriul copil este din ce în ce mai scurt, și nu de calitate, jucăriile sunt obiecte pe care le posedă, și nu dedicate jocului; unii părinții au devenit doar furnizori de resurse materiale de creștere” (Rada, 2013, p. 48).

Dintr-o rușine cultivată din interiorul și exteriorul țării adeseori prin mass-media, nu mai vrem să fim români decât puțini dintre noi, vrem în schimb să fim cetățeni europeni și cetățeni ai lumii. Adică *nimeni*, oameni lipsiți de identitate, de valori, de tradiții, de istorie, de rădăcini.

Vrem un guvern mondial care să ne uniformizeze, un Big Brother care să ne controleze mai mult sau mai puțin subtil, să ne transforme în executanți dezirabili ai unor legi incorecte și inumane dar cu iz de democrație, egalitate, dreptate și altele asemenea care sună bine, dar lipsesc, în realitate, cu desăvârșire. În rest, ni se dă ceva pâine și mult circ mediatic ca să stăm potoliți și să ne liniștim angoasele sufletești corecte.

În acest aranjament actual, în care se aplică în continuare după mii de ani, dar din ce în ce mai sofisticat (a se citi „pervers”), maxima lui Th. Hobbes *homini hominis lupus est*, atât la nivel macro, adică politic, cât și la nivel micro, instituțional *nu există un interes real și, în consecință, materializat în măsuri economice, juridice, sanitare și educaționale de promovare și susținere a familiei în societatea românească actuală care aspiră și copiază „diversitatea” și „liberalismul” Occidentului.*

Mizând pe egocentrismul și narcisismul cultivat și încurajat de la vârstele cele mai mici atât de unii părinți, cât și de societate, aceasta din urmă ajunge să își piardă treptat „celula de bază”, adică familia și să fie formată din indivizi atomizați, izolați în spatele televizoarelor, computerelor și telefoanelor mobile, care ajung să trăiască mai mult timp în lumi virtuale, decât în cea reală. *Divide et impera*, adică „dezbină și stăpânește”: un individ izolat și controlat este mai ușor de manipulat de către un guvern sau anumite grupuri de interese, decât unul care *aparține* unui popor cu identitate și, „în mic”, unei familii care îl iubește, ocrotește, susține și sprijină în acțiunile lui.

Prin urmare, tinerii nu își mai doresc să întemeieze o familie, un cămin, să aibă copii deoarece le consideră un balast, o piedică în realizarea profesională, pe de o parte, și în a-și trăi viața fără responsabilități, eforturi, sacrificii, constrângeri pe care aceste realități le presupun adeseori. Ei nu mai înțeleg *sensul* da a avea o familie proprie sau o consideră ca pe o bătaie de cap ce stă în calea împlinirii plăcerilor și dorințelor lor ca indivizi.

Treptat, normalul devine anormal și invers. Cetățenii care se opun trend-urilor occidentale agreate și implementate de guvernele țărilor în care trăiesc sunt etichetați ca „retrograzi”, „naționaliști”, „opoziționiști”, „xenofobi”, „a-normali” și deseori ca „proști”. Aceștia sunt cei care se luptă să supraviețuiască în societate, în lume, pe de o parte menținând cultura și tradițiile sănătoase, credința în Dumnezeu, ca părți integrante ale identității neamului și, pe de altă parte, să integreze în viața de zi cu zi știința, tehnica și tehnologiile actuale după grila de valori a primelor.

Remarcăm că o mare parte a psihologiei moderne a susținut și a cultivat sistematic EU-ul individului care a devenit asemenea unui monstru mitic devorator, în detrimentul celui alt de lângă noi, de care nu ne mai pasă, și a sufletului a cărui voce se stinge treptat în interiorul nostru, făcând loc tristeții și, în final, depresiei care îi cuprinde ca o plagă pe din ce în ce mai mulți oameni.

Un sfânt român al Ardealului, contemporan nouă, necanonizat încă, dar iubit de românii creștini spunea: „Un suflet trist este un suflet cu luminile stinse...”.

Funcțiile familiei; funcția religioasă a familiei ca generatoare de sens pentru membrii săi

În spațiul românesc semnalăm două fenomene pe cât de prezente, pe atât de grave prin consecințele lor la nivel individual și social:

1. Lipsa de interes/sens a tinerilor de a întemeia o familie (la care ne-am referit anterior);
2. Lipsa de sens a familiilor românești actuale.

Atunci când există, familiile actuale prezintă o acută lipsă de sens și perspectivă.

Unii dintre noi se trezesc într-o dimineață și se uită mirați la partenerul de viață și la copiii și se întreabă cu mirare: cine este acesta? Dar cei mici? La ce bun toate acestea? Ce facem noi împreună? Pentru ce?

Eu îi consider binecuvântați pe cei care trec prin astfel de crize existențiale, care îi salvează de la trăirea unei vieți plină de rutină și inerție: facem lucrurile pentru că așa se fac, dar nu înțelegem de ce și pentru ce le facem.

Psihologii și sociologii specializați în studierea familiei au identificat patru mari funcții ale familiei pe care le putem considera și răspunsuri la întrebarea: *de ce să ne întemeiem o familie?*

Una dintre funcții, menționată nu neapărat în ordinea importanței, deoarece *toate* cele patru funcții sunt importante, se referă la capacitatea *sexual-reproductivă* a familiei.

Aceasta presupune satisfacerea sexuală reciprocă a celor doi soți și aducerea pe lume a copiilor. Aceste două aspecte se manifestă diferit în familii deoarece s-a observat că în unele familii se pune accentul pe împlinirea sexuală, în timp ce în alte familii se acordă o mai mare importanță aducerii pe lume a copiilor. Cele două diferențe apar în funcție de cultura din care fac parte familiile, de gradul și tipul de educație avut, de credințele religioase, de dorința și caracteristicile fizice și psihologice ale celor doi soți (parteneri).

Psihologii au observat un fenomen menționat anterior și anume că în societățile mai avansate economic, cuplurile și familiile tind tot mai mult să pună în prim plan împlinirea afectiv-sexuală, și în plan secundar pe cea reproductivă.

Funcția economică presupune asigurarea resurselor financiare, necesare existenței familiei (locuință, hrană, haine etc.). Ea îndeplinește un rol foarte important. Specialiștii consideră că, dacă este îndeplinită corespunzător, atunci familia poate îndeplini și celelalte funcții. Această funcție este realizată de ambii soți prin procurarea veniturilor (ca urmare a exercitării unei profesii, cel mai des), prin procurarea și producerea hranei, a obiectelor de îmbrăcăminte și de trai, prin transmiterea profesiei și/sau susținerea copiilor în alegerea profesiei.

Funcția de solidaritate - presupune asigurarea unității și stabilității familiei. Ea se manifestă prin exprimarea sentimentelor de afecțiune, de respect, de apartenență la grupul familial, a încrederii membrilor unii în alții, a ajutorării și susținerii reciproce de-a lungul timpului, a dezvoltării intimității. Remarcăm că această funcție pare din ce în ce mai slab îndeplinită, fapt dovedit de creșterea ratei divorțurilor și a înmulțirii relațiilor de concubinaj, a celibatarilor și a familiilor monoparentale.

Funcția de socializare - se referă la transmiterea, cu scopul asimilării de către copii, mai ales, dar și de către toți membrii familiei, a atitudinilor, valorilor, principiilor, metodelor de comportament caracteristice unui anumit grup social. Altfel spus, este vorba despre funcția de educare. Scopul acesteia este integrarea în societate a persoanei (copilului). Educația se manifestă la toate nivelurile: material, fizic, psihologic, moral, spiritual. Familiile manifestă în grade diferite această funcție: unele sunt foarte preocupate de educarea membrilor săi, altele mai deloc (Vasile, 2006).

Din secolul al XIX-lea, când începe lupta psihologiei pentru a demonstra că este o știință și pentru a fi acceptată în mediul academic, aceasta a fost preocupată preponderent de explicarea omului înțeles ca ființă bio-psiho-socială, accentul punându-se mai mult pe una sau alta dintre cele trei dimensiuni menționate în funcție de curentul psihologic dominant al momentului (ex. behaviorismul pune accentul pe biologic, în timp ce cognitivismul mută accentul și obiectul de studiu al psihologiei pe dimensiunea „psiho”, mai exact pe gândire ca proces psihic superior etc.).

Omul este abordat ca o ființă vie, ca un microcosmos ce oglindește un macrocosmos (societatea). De la Aristotel până astăzi, omul este considerat un *zoon politikon*, adică o ființă socială ce trăiește în diferite tipuri de grupări umane, în comunități, respectiv într-o societate ale cărei

norme și legi trebuie să le respecte, pentru ca uriașul mecanism social să poată supraviețui și funcționa.

De-abia foarte târziu, în secolul XX, unii reprezentanți ai psihologiei, confrunțați cu toate traumele și problemele omului modern, au îndrăznit să adauge și o a patra dimensiune a umanului și anume cea *spirituală*, conturând ceea ce a devenit cel de al patrulea stâlp al psihologiei (alături de psihanaliză, behaviorism și psihologia umanistă) - *psihologia transpersonală*. Prin urmare, omul este o ființă bio-psiho-socială și spirituală.

Desigur că această îndrăzneală nu a rămas nepedepsită de către unii colegi de breaslă, ce consideră psihologia transpersonală ca nedemnă de a viețui printre celelalte trei curente principale ale psihologie, locul ei fiind în „mahalaua psihologiei”.

Și totuși, în ciuda tuturor încercărilor de a fi uniformizat și redus la tăcere și supunere, omul contemporan își pune întrebări neliniștitoare: cine sunt și de unde vin? Ce rost are viața mea? Încotro mă îndrept? Ce se întâmplă după ce mor? etc.

Psihoterapeuții primesc adesea în terapie oameni aflați în *crize spirituale* (Grof, 2005) pentru care răspunsurile psihologiei actuale sunt parțial sau deloc viabile.

Spre deosebire de știința modernă, pozitivistă și materialistă ce s-a impus uneori prin forță sau prin falsificare în mediul educațional, în societate și, în final, în mințile oamenilor, știința arhaică, de vindecare, a vracilor, șamanilor și tămăduitorilor de pretutindeni a pus în centrul ființei umane dimensiunea ei *spirituală, sufletească*. Pentru ei, cauza bolii era simplu de depistat: *dacă sufletul este bolnav, atunci și trupul este bolnav* și direcția de intervenție era clară: *dacă sufletul se vindecă, atunci și trupul se vindecă*, ceea ce a favorizat o serie de metode, tehnici și instrumente terapeutice ce se transmiteau din generație în generație celor care primeau harul tămăduirii.

Ceea ce culturile vechi au știut dintotdeauna, iar societatea modernă vrea să uite cu desăvârșire a fost că *omul are un suflet care vine de la un Creator* ce a primit denumiri diverse în funcție de specificul acestor culturi, de momentul istoric, de zona geografică în care se formau și funcționau. Pentru creștini, acest Creator a fost numit Dumnezeu, iar pentru creștinii ortodocși Dumnezeu este Sfânta Treime: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. După sute de ani de știință, de pozitivism și ateism, Dumnezeu împreună cu Legile pe care ni le-a lăsat spre a fi urmate și cu toată dragostea Sa au dispărut din schema vieții omului modern. Astfel, am devenit ceea ce numim „oameni ai orizontalei”, adică trăitori ai unei vieți fără sens transcendent, afundați în dorințe carnale și materiale a căror satisfacere se vrea a fi imediată. Sau, într-o versiune de inspirație orientală, dar nerespectând *ad litteram* teoria hindusă a reîncarnării (este din ce în ce mai la modă această teorie, în special în mediile de intelectuali), este vorba despre despre mai multe vieți a căror calitate diferă în funcție de faptele bune sau rele pe care omul le-a săvârșit în viața anterioară, după care, la final, urmează plonjarea în nimic, adică în Nirvana.

Și totuși, unii dintre noi mai auzim strigătul „verticalei”, adică a nevoii noastre firești de a ne reconecta cu Creatorul nostru, de a ne restabili o relație cu El, de a înțelege cu ajutorul Lui care este *sensul nostru pe pământ*, în această unică viață, ce talanți avem de înmulțit și ce vocație avem de împlinit înainte de a ne întoarce, nădăjduim, în brațele Lui.

Pentru creștinul practicant, lucrurile ar trebui să stea, cel puțin din punct de vedere teoretic, mai simplu și mai clar decât la cei care sunt agnostici, atei sau cred în alți dumnezei: *scopul omului pe pământ este mântuirea, iar cel al familiei este cel de înrajutorare a membrilor ei pentru a obține mântuirea*.

Mântuirea este pentru creștin reîntoarcerea la Hristos, de-a dreapta lui Dumnezeu, după o viață în care acesta a manifestat dragostea față de Dumnezeu, față de aproapele și de sine însuși, în care a respectat cât mai bine posibil Cele zece porunci dumnezeiești și a manifestat virtuțile creștine.

Viața creștinului nu exclude bucuria, voia bună, petrecerile alături de cei dragi, reuniunile de familie etc., desfășurate în comuniune cu Dumnezeu și într-o atmosferă de decență care astăzi nu mai este dorită de către mulți dintre noi. Oare câți dintr-un popor care se autointitulează creștin, dar nu prea o dovedește în practică, mai spun rugăciunea Tatăl Nostru și se închină înaintea de masă așa cum făceau strămoșii noștri? Câți mai binecuvântează bucatele puse pe masă? Cine mai merge duminica la Sfânta Liturghie? Etc.

În practica terapeutică se constată două fenomene privind familiile creștine:

1. Familiile creștine prezintă probleme cotidiene, specifice „orizontalei”, dar și probleme spirituale și religioase specifice „verticalei”;
2. Familiile creștine au la îndemână în rezolvarea problemelor lor atât resurse care privesc „orizontala”, cât și „verticala”, Resursa Resurselor, adică pe Dumnezeu la care au acces prin cele trei mari virtuți creștine: credința, nădejdea și dragostea, dar și prin rugăciune, cunoaștere și fapta bună.

Multe dintre problemele cu care ne confruntăm în cuplu și în familie se datorează faptului că egocentrismul nostru exacerbă ne-a transformat în „dumnezei de apartament”. Pretindem ascultare imediată și fără opoziție de la soț sau soție, de la copii: dar noi, de cine mai ascultăm? Nu cumva ascultăm numai de noi înșine? Nu cumva refuzăm orice tip de autoritate?

Pentru omul modern, dumnezei au devenit: partenerul de viață, copiii, părinții, banii, mâncarea, luxul, confortul, sexul, plimbările, serviciul, statutul social etc.; oricine altcineva sau orice altceva decât Dumnezeu-Creatorul, Dătătorul de viață, Cel care ține universul într-o palmă.

Concluzii

În plin postmodernism, valorile și credințele strămoșești se clatină și sunt demolate cu argumente deloc solide, iar ceea ce se pune în loc este netrainic, inefficient și nesănătos. Suntem cei care am creat estetica urâtului (sic!). Trăim adesea bânduind prin propria viață asemenea unor zombie: nu știm ce căutăm pe aici și facem mai degrabă ce vor alții de la noi, pentru a le satisface dorințele și interesele. Nu ne regăsim în propria intimitate și nici în intimitatea familiei; din ce în ce mai des, nici în intimitatea Bisericii.

Familia ne poate oferi un cadru securizant și favorizant pentru a trăi frumos și curat, de a ne împlini propriul destin înainte de Marea Plecare Dincolo.

Familia este cea care îi ajută pe membri ei să devină sfinți: cei ce au devenit Sfinții Pantelimon, Elefterie și Ecaterina, de exemplu, au avut mame creștine care i-au învățat dragostea de Hristos și de oameni.

Sfinții noștri părinți, marii duhovnici recent ai acestui neam: Arsenie Boca, Arsenie Papacioc, Ilie Cleopa, Justin Pârvu, pentru a aminti doar câțiva dintre ei, *s-au născut și au crescut în familii în care se trăia creștinește*, stare de fapt la care primând voia divină s-au constituit în factori ce au favorizat împlinirea destinului lor de călăuze luminate ale poporului român în anii de manifestare nemiloasă a comunismului ateist (Boca, 2009; Papacioc, 2011).

În cartea ce a fost contestată și terfelită în interpretări deșuchiate, dar care rămâne cartea de căpătâi a oricărui creștin și best-seller-ul incontestabil din această lume, *Biblia*, Moise a scris astfel: „Și a făcut Dumnezeu pe om după chipul Său; după chipul lui Dumnezeu l-a făcut; a făcut bărbat și femeie. Și Dumnezeu i-a binecuvântat, zicând: <<Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul și-l supuneți; și stăpâniți peste peștii mării, peste păsările cerului, peste toate animalele, peste toate vietățile ce se mișcă pe pământ și peste tot pământul!>> (Facerea 1, 27-28).

În final, sintetizând, considerăm asemenea filosofului român, Petre Țuțea, că fără credință, fără recunoașterea existenței unui Dumnezeu, omul rămâne un animal rațional care vine de nicăieri și se îndreaptă către nicăieri (Țuțea).

Bibliografie

1. Boca, Arsenie, 2009. *Tinerii, familia și copiii născuți în lanțuri*, Ed. a III-a. Editura Credința Strămoșească.
2. Grof, Stanislav, 2005. *Psihologia viitorului. Lecții din cercetarea modern asupra conștiinței*. București: Elena Francisc Publishing.
3. Papacioc, Arsenie, 2011. *Despre viața de familie și diverse probleme ale lumii contemporane*. Constanța.
4. Rada, C., 2013. *Valori identitare ale familiei românești contemporane în contextul globalizării. O abordare antropologică*. București: Editura Muzeului Național al Literaturii, Române, Colecția AULA MAGNA.
5. Țuțea, Petre, *Cugetări*. Disponibil la: <http://ro.wikiquote.org> [Accesat 15 februarie 2014]
6. Vasile, Diana, 2006. *Introducere în psihologia familiei și psihosexologie*. București: Editura Fundației România de Mâine.
7. ****Biblia sau Sfânta Scriptură*, 1988- tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române cu aprobarea Sfântului Sinod. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.